

Wielka własność ziemska w powiecie włocławskim w latach 1864/1866–1945

Streszczenie

W pracy doktorskiej pod tytułem *Wielka własność ziemska w powiecie włocławskim w latach 1864/1866–1945* autor podjął się zadania ukazania grupy wielkich właścicieli ziemskich w ujęciu ekonomicznym, społecznym, kulturowym oraz politycznym.

Rozprawa przedstawia portret zbiorowy ziemiaństwa powiatu włocławskiego. Zanim jednak został on nakreślony, autor podjął próbę zdefiniowania, czym było ziemiaństwo. Ukazana została jego struktura społeczna, narodowa i wyznaniowa. Istotnym elementem wyróżniającym ziemian od innych warstw społecznych było wykształcenie, dlatego też omówiono kwestie związane z edukacją ziemian – od nauczania domowego, przez szkolnictwo średnie, aż po studia wyższe. Scharakteryzowano również dwory/pałace, parki/ogrody oraz folwarki jako istotne elementy majątków ziemskich, będące wyróżnikiem polskiej wsi aż do momentu parcelacji w 1945 r.

Wiele miejsca poświęcono charakterystyce majątków, będących podstawą gospodarczą ich właścicieli. Autor omówił ogólną powierzchnię dóbr ziemskich z podziałem na poszczególne użytki, kwestie związane z serwitutami oraz problematykę parcelacji (II poł. XIX w., ustawy o reformie rolnej z 1920 i 1925 r. oraz ich wpływ na parcelację w powiecie włocławskim). Przedstawiono także zagadnienia związane z trwaniem i zmianami własnościowymi – wskazano, które majątki należały najdłużej do określonych rodzin ziemiańskich we Włocławskim oraz które folwarki były wydzierżawiane przez właścicieli. Prowadzenie majątków wiązało się zarówno z dochodami, jak i wydatkami, dlatego istotne było ukazanie ich sytuacji finansowej. Miało na nią wpływ wiele czynników, m.in. zadłużenie, uzyskiwane dochody oraz liczne wydatki, w tym przeznaczane na modernizację warsztatów pracy, wynagrodzenia, podatki itp. Kres wielkiej własności położył dekret o przeprowadzeniu reformy rolnej z 1944 r. W pracy omówiono przebieg parcelacji na terenie powiatu włocławskiego oraz ukazano, wśród jakich grup społecznych rozdzielono ziemię należącą wcześniej do ziemian.

Posiadanie majątków ziemskich determinowało działalność ziemian, której się poświęcali. Przede wszystkim była to aktywność gospodarcza. Opisano produkcję rolną prowadzoną na folwarkach, a także hodowlę i nasiennictwo. Rozwój techniczny, szczególnie jego przyspieszenie w II poł. XIX w. wpłynął na szersze zastosowanie nawozów sztucznych w majątkach ziemskich. Również pojawianie się nowych, a także ulepszonych wersji już istniejących maszyn rolniczych, przyczyniało się do zwiększenia wydajności pól. Działalność gospodarcza ziemian nie ograniczała się jednak wyłącznie do zarządzania

własnymi majątkami. Zarówno w skali Królestwa Polskiego, później Drugiej Rzeczypospolitej, jak i przede wszystkim w powiecie włocławskim, właściciele ziemscy angażowali się w przemysł. Widzimy ziemian wśród założycieli zakładów przemysłowych – takich jak cukrownie, krochmalnie, mleczarnie czy rzeźnie. Przedsiębiorstwa te stanowiły nie tylko lokatę kapitału ziemiańskiego, ale były również odbiorcami płodów rolnych, zwierząt i produktów pochodzenia zwierzęcego, pochodzących zarówno z majątków ziemskich, jak i z gospodarstw chłopskich. Właściciele tych ostatnich często znajdowali w zakładach zatrudnienie – zarówno całoroczne, jak i sezonowe. Wyrazem uznania dla działalności ziemian na polu gospodarczym było ich uczestnictwo w licznych pokazach i wystawach, na których zdobywali wiele nagród i wyróżnień.

Posiadanie środków finansowych ułatwiało ziemianom udział w życiu społecznym, gospodarczym, kulturalnym, oświatowym i politycznym, a także w działaniach na rzecz odzyskania niepodległości państwa polskiego. Obywateli ziemskich można dostrzec w organizacjach rolniczych, społecznych i politycznych zarówno w skali Królestwa Polskiego, a następnie Drugiej Rzeczypospolitej, jak i na terenie powiatu włocławskiego. Ziemianie działali m.in. w takich organizacjach jak Centralne Towarzystwo Rolnicze, Związek Ziemian, Stowarzyszenie Zjednoczonych Ziemianek (którego przewodniczącą przez wiele lat była Maria Kretkowska z Baruchowa) oraz Związek Producentów Jęczmienia Browarnego. Byli organizatorami i prezesami Kujawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku, a także Ochotniczych Straż Ogniowych. Czynnie uczestniczyli w działalności Polskiej Macierzy Szkolnej, dzięki której możliwe było zakładanie szkół na terenie powiatu. W swoich majątkach tworzyli ochronki. W powiecie włocławskim powstały również szkoły dzieci chłopskich i włościańskich: w Kruszyńku i Marysinie dla dziewcząt, a w Starym Brześciu dla chłopców. Ich założycielami, współzałożycielami lub inicjatorami byli właściciele ziemscy. Ziemianie zasiadali w rad gminnych, powiatowych, pełnili funkcje sędziów gminnych. Nie do przecenienia jest także ich wkład w walkę o niepodległość – począwszy od powstania styczniowego, poprzez I wojnę światową i wojnę polsko-bolszewicką, aż po udział w wojnie obronnej w 1939 r., działalność w ruchu oporu i w powstaniu warszawskim.

Ważnym elementem pracy była próba przybliżenia relacji dwór-wieś, dwór-plebania oraz dwór-Żydzi. Stosunki na linii dwór-wieś nie należały do najłatwiejszych. Główną przyczyną napięcia między ziemianami a chłopami (włościanami) były zaszłości feudalne, przede wszystkim kwestia serwitutów. Konflikty miały w dużej mierze podłoże ekonomiczne – pracownicy majątków, uczestnicząc w strajkach, domagali się podniesienia wysokości wynagrodzenia, zarówno pieniężnego, jak i w postaci ordynarii. Jednak relacje te nie

ograniczały się wyłącznie do konfliktów. Istniały także obszary współpracy między ziemianami a chłopami oraz pracownikami folwarcznymi, np. w ramach kółek rolniczych, straży przeciwpożarowych czy podczas zagrożeń dla bytu narodowego i państwowego. Również relacje na linii dwór-plebania nie miały jednoznacznego charakteru. Choć często współdziałano w ramach wspólnych inicjatyw i organizacji, relacje te nie zawsze układały się harmonijnie. Współpraca była nierzadko naturalnym przedłużeniem kontaktów towarzyskich między przedstawicielami dworu i duchowieństwa, jednak bywały również sytuacje rozbieżności oczekiwań – np. w kwestii udziału ziemian w finansowaniu przedsięwzięć parafialnych czy praktykowaniu religii. Znany przykład takich rozbieżności w powiecie wrocławskim był konflikt proboszcza z Kruszyna z właścicielami Dębic (dawniej Dembice) i Kruszynka, dotyczący ich działalności oświatowej. Analogicznie wyglądały relacje między dworem a społecznością żydowską. Odmienny styl życia ziemian i Żydów powodował, że stosunki towarzyskie ograniczały się w zasadzie do zasymilowanych rodzin żydowskich, zwłaszcza konwertytów. Rodziny te aktywnie uczestniczyły w życiu gospodarczym i społecznym powiatu. Na początku XX wieku w społeczeństwie zaczęto coraz bardziej krytycznie postrzegać dominację Żydów w handlu, co doprowadziło do wezwań do jego bojkotu. Ziemianie z powiatu wrocławskiego nie odegrali w tych działaniach znaczącej roli, choć po 1918 roku ich zaangażowanie wzrosło – to właśnie ziemianie jako pierwsi, w ramach wrocławskiego oddziału Związku Ziemian, przyjęli uchwałę o „unarodowieniu” handlu, mającą na celu ograniczenie udziału Żydów w tym sektorze.

W pracy nie omówiono relacji między dworem a Rosjanami, ponieważ autor nie natrafił na żadne dokumenty ani wspomnienia wskazujące na istnienie kontaktów właścicieli ziemskich z właścicielami majoratów na terenie powiatu wrocławskiego. Z kolei kontakty między ziemianami a administracją rosyjską miały charakter codzienny i wynikały z uwarunkowań politycznych – podobnie jak w przypadku innych grup społecznych – dlatego ten aspekt nie był przedmiotem szczegółowych analiz w rozprawie.